

MÅLTIDSAKADEMIEN

Inventering av forskningslitteratur
inom området Mat och måltider
2004-2014

Finansierad av

FÖRORD

Måltidsakademien grundades år 2000 med syftet att främja forskning kring och utveckling av måltiden ur ett helhetsperspektiv. Det innebär att Måltidsakademien uppmuntrar forskning och utveckling av måltiden inom universitets- och högskolevärlden samt strävar efter att vara en länk mellan forskare och allmänhet. År 2003 gjordes en första kartläggning av svensk måltidsforskning. Kartläggningen med dess vidhängande analys av vilka ämnen och discipliner som måltidsforskning i vid bemärkelse bedrivs inom fick stor betydelse för utvecklingen av måltidsforskningen i Sverige. Tack vare kartläggningen kunde forskare etablera kontakter med andra discipliner och anslagsgivare fick en översiktlig beskrivning av starka forskningsområden och vita fält inom Måltidsforskningen.

Mycket har hänt sedan dess. Efter tio år var tiden mogen för en uppdatering av kartläggningen. Efter initiativ från Solveig Wikström, ledamot i Måltidsakademien och professor i företagsekonomi vid Stockholms universitet, söktes och beviljades Måltidsakademien medel ur Besöksnäringens forsknings- och utvecklingsfond för att genomföra en inventering av befintlig och pågående forskning om måltiders olika gestaltningar. Målet med inventering har varit att täcka in de flesta ämnesdiscipliner. Måltidens olika gestaltningar kan ses genom sju ämnesområden ekonomi, energi, hälsa, kultur, rätt, skönhet och demokrati.

För Måltidsakademien har professor Christina Fjellström och docent Håkan Jönsson arbetat med inventeringen

Lund i september 2014

Håkan Jönsson, preses i Måltidsakademien
Docent i etnologi, Lunds Universitet

ATT FORSKA OM LIVSMEDEL, MAT OCH MÅLTIDER

Under den senaste tioårsperioden har mat och måltid fått en ökad uppmärksamhet i Sverige. Att arbeta med mat har fått ökad status, åtminstone vad gäller den upplevelsebaserade matlagningen i restaurangsektorn. Hur har då detta avspeglats i forskningen om livsmedel, mat och måltider?

Med en vid definition av begreppet ”måltidsforskning” som inkluderar forskning inom såväl humaniora och samhällsvetenskap som inom medicin och naturvetenskap har en inventering gjorts av de avhandlingar som publicerats vid svenska universitet under åren 2004-2014. Valet av doktorsavhandlingar baseras på att dessa speglar den forskning som pågår och prioriteras vid dagens svenska universitetsinstitutioner. Till dessa kommer så klart en rad forskningsresultat som publicerats i olika vetenskapliga artiklar, men för att få ett grepp om måltidsforskning som fält ger en sammanställning av avhandlingar en översiktlig bild. Kartläggningen är en fortsättning av tidigare kartläggningar som genomförts av Måltidsakademien och avser perioden 2004-2014. Då vissa avhandlingar kom i skarven mellan kartläggningarna har även medtagits avhandlingar som kom åren just före 2004. Det kan innebära en viss överlappning med den förra inventeringen Måltidsakademien genomförde och publicerade 2003. Det bör även påpekas att det inte går att utesluta att några avhandlingar kan saknas i denna inventering. Vi kommer att publicera kartläggningen på Måltidsakademiens hemsida och uppmana forskare att komplettera kartläggningen så att den kan hållas uppdaterad.

Vad som framkommer vid en jämförelse med denna tidigare inventering är att mat som substans fortfarande belyses inom nutritionsforskningen och folkhälsovetenskaperna, men samtidigt kan konstateras att mat som symbol getts ett betydligt större utrymme även inom dessa forskningstraditioner. Att förstå människors mat- och måltidsvanor relaterat till samhällets utveckling och utifrån individens perspektiv har fått en allt större betydelse. Inte minst visar Kostvetenskapen som forskningsämne denna utveckling i sin förskjutning av forskningsfokus. Inom övriga forskningsämnen tillhörande den humanistiska och samhällsvetenskapliga forskningstraditionen är mat som symbol givetvis en självklarhet där föreställningar om mat och måltider i människors vardagsliv alltid står i centrum vare sig det rör sig om nutid eller ur ett historiskt perspektiv.

Måltidsforskningen under perioden 2004-2014 kan också ses som ett uttryck för samhällsutvecklingen under samma period. Vi finner att maten och måltiderna i det dagliga livet bland sårbara grupper (äldre, barn, funktionshindrade) har intresserat forskarna liksom konstruktionen av familjen genom måltiden. Specifika fenomen som obesitas och cancersjukdomar är ett annat tema relaterat till måltiden och ätandet. Inom dessa fält finns, förutom de avhandlingar som listas i denna kartläggning forskning som tagit upp mat och måltid som del av forskningen. Denna kartläggning tar dock endast upp de avhandlingar som har mat och måltid som huvudfokus. Kommunikationen av mat i samhället, och inte minst

hälsokommunikationen och nya mediers betydelse har belysts i flera avhandlingar. Miljöaspekter, distributionen av maten och teknikens betydelse för framtidens mat är ytterligare aspekter som återfinns i avhandlingsproduktionen, liksom råvaror för livsmedelsproduktion.

Forskning som tar ett bredare grepp på livsmedelskedjan där olika discipliner samverkar om att studera ett empiriskt fält är av litet omfång, jämfört med medicin, nutrition och lantbruksforskning, som kan sägas vara de fält med anknytning till måltiden som är mest framstående i Sverige. Dock skall sägas att det under 2000-talet har skett en utveckling mot mera tvärvetenskapliga miljöer och forskningsinitiativ i Sverige, en utveckling som efterlystes i kartläggningen från 2003. Det gäller t ex tillkomsten av Centrum för konsumentforskning (CFK) i Göteborg. De tvärvetenskapliga forskarskolarna inom LIFT-programmet, i Hem- och konsumentkunskap samt i Functional food science centre, är exempel på sådana miljöer. Den gemensamma satsning på tillämpad forskning över disciplinränsar som Formas och Vinnova gemensamt genomfört sedan 2010, Tvärlivs, visar också på en ökad medvetenhet om matens och måltidens komplexitet, tvärs över traditionella ämnesgränser. Tvärvetenskapliga seminarier, liksom refererandet till verk från andra discipliner har också ökat under det senaste decenniet.

Generellt står sig forskningen inom nutrition, jordbruksforskning och livsmedelsvetenskaper sig bra och har utvecklats under den senaste tioårsperioden. Dock har mycket av den industribaserade forskningen lagts ner eller omorganiserats, vilket leder till delvis nya roller för forskningen på universiteten, som kommit att lägga allt större fokus på tillämpningen av forskningsresultat. Den forskning som bedrivs vid Sveriges lantbruksuniversitet har fått ett tydligare fokus på konsumtion och konsumenter vilket även samhällsvetenskapliga ämnen som företagsekonomi har.

Vad som ansetts som viktig och prioriterad forskning har förändrats genom åren. När samarbetsorganet Forskningsrådsnämnden, FRN, bildades 1977, tog det som en av sina första uppgifter att analysera den så kallade livsmedelssektorn och forskningsbehovet inom densamma. Man kan se det som ett samlingsbegrepp för det vi idag kallar mat och måltidsforskning. I den rapport som FRN (1980) gav ut i samband med denna analys beskrivs forskningsfältet som en teoretisk modell där livsmedelskonsumtionen är den centrala utgångspunkten. För att förstå livsmedelskonsumtionen ansåg man att kunskap behövdes i relation till fem påverkansfaktorer nämligen: Individens behov, Den ekonomiska miljön, Den sociala miljön, Produktionen och Den politisk/administrativa miljön. Detta resulterade i en skrivning om att forskning skulle ske inom sex olika teman: Livsmedelskonsumtionen i historisk belysning, Metodik för kostundersökningar, speciellt metodproblem vid insamlandet av longitudinella data och vid identifiering av riskgrupper, Kost och hälsa, Framtida produktions- och konsumtionssystem, Mat som social faktor och Samhällspolitik på livsmedelsområdet. I rapporten understryker man att forskningen hade drottats i hög utsträckning tagit råvarorna som utgångspunkt och praktiskt taget helt dominerats av naturvetenskap/teknik. Det nya med FRN-utredningen var att man betonade konsumtionen

som utgångspunkt för livsmedelsforskningen och att man försökte bättre involvera nya discipliner som samhällsvetenskap, ekonomi, beteendevetenskap etc. i livsmedelsforskningen.

Många forskare knöts till FRNs program under 1980-talet och när en rapport publicerades 1987 gjordes bedömningen att sju forskningsområden hade bearbetats inom FRN:s program: Livsmedelskonsumtionen i historisk belysning, Metodik för kostundersökningar, Kostvanor hos barn, ungdom och skiftesarbetare, Kost och hälsa – fiber och mineralabsorption, Kost och hälsa – kostbehandlingsmetodik, Kostvanornas orsaker och regionala variationer och Företagens påverkan – livsmedelspolitiken – framtidsvyer. Det som tidigare benämnts som Mat som social faktor hade här döpts om till Kostvanornas orsaker och regionala variationer – trots att forskningen handlade om just mat som social faktor i de projekt som finansierats inom ramen för det ursprungliga temat. När Formas utredning - Nationellt forskningsprogram för livsmedel – tillkom 2004 ser vi ytterligare förändringar i vad som anses utgöra livsmedelsrelaterade forskningsbehov: Samband mellan råvarors och livsmedels egenskaper, Kost-hälsa inklusive näringslära, Livsmedelssäkerhet och riskbedömning, spårbarhet och miljörelaterade hälsorisker, Livsmedelsteknik och livsmedelsproduktion, Grundläggande livsmedelsforskning inklusive livsmedlens fysik, kemi och biologi, Konsumtionsforskning och konsumentkunskap och Livsmedelsrelaterad miljöforskning. Här finns varken mat som social faktor eller matens kulturella aspekter explicit uttalade som viktiga forskningsbehov. Troligen förväntas konsumtionsforskning och konsumentkunskap innefatta dessa perspektiv – men det är inte säkert. Vad man lägger in i begreppet konsumtionsforskning kan var lika snävt som brett. Man kan spekulera om detta gör att måltidsforskningen hamnar mellan stolarna – ett forskningsområde som inte uttalat blir lika nyttoinriktat som konsumtionsforskningen kanske upplevs vara.

Inom vissa områden av stor relevans för måltiden, som statsvetenskap, juridik, konst, idé och lärdoms historia och litteratur finns dock endast ett fåtal publicerade verk. Även inom om historia, ekonomisk historia, och kulturhistoria/etnologi finns relativt få avhandlingar. Sociologi har producerat några fler under årens lopp. Det är inom dessa ämnesdiscipliner som fokus främst ligger på människan som social och kulturell varelse men även som konsument. Och fortfarande står själva måltiden ätandets sociala sammanhang i fokus endast för ett fåtal forskningsprojekt. Det gäller även inom forskningsdisciplinen måltidskunskap, ett ämne som glädjande tillkommit den senaste tioårsperioden. Tyngden inom detta ämne ligger främst inom konsumtionens, servicens och sensorikens område. Kort sagt, många frågor har belysts, och minst lika många återstår. Med denna kartläggning vill Måltidsakademien bidra till att öka kunskapen om måltiden, höja måltidsforskningens status, samt bidra till ett ökat utbyte mellan olika discipliner och mellan teori och praktik inom måltidsområdet.

För att ytterligare få en uppfattning om forskningsområdets utveckling har en översiktlig kategorisering gjorts av avhandlingarna. Kategorierna har benämnts utifrån det dominerande perspektivet:

- C-klinisk
- Se-sensorik

- Ko-kostundersökning
- Hu-hushållsforskning
- Ku-konsument/konsumtionsforskning
- So-sociala aspekter och mat
- Cu-kulturella aspekter på mat

Avhandlingar

Arkeologi

- Isaksson S. 2000. Food and Rank in Early Medieval Time (Cu/So)
- Bergström L. 2007. Gräddat : Brödkultur under järnåldern i östra Mälardalen (Cu)

Historia

- Hansson L. 2004. Slakt i takt : Klassformering vid de bondekooperativa slakterierna i Skåne 1908-1946 (historia)
- Vestbö-Franzén A. 2005. Råg och rön : Om mat, människor och landskapsförändringar i norra Småland, ca 1550-1700 (So/Cu)

Etnologi

- Jönsson H. 2005. Mjök - en kulturanalys av mejeridiskens nya ekonomi (Cu/So/Ku)
- Sigfridsson I. 2005: Självklara drycker? Kaffe och alkohol i social samvaro. (Cu/So)

Litteraturvetenskap

- Svensson A. 2010. A Translation of Worlds: Aspects of Cultural Translation and Australian Migration Literature. (Cu)

Ekonomisk historia

- Metzger J. 2005. I köttbullslandet : Konstruktionen av svenskt och utländskt på det kulinariska fältet. (Cu)
- Söderlind U. 2006. Skrovsmål : kosthållning och matlagning i den svenska flottan från 1500-tal till 1700-tal. (Cu)
- Hansson G. 2006. Söld spannmål av kyrkotonden : Priser i Östergötland under Sveriges stormaktstid. (Cu)

Kulturgeografi

- Held Cassel S. 2007. Att tillaga en region: Den regionala maten i representationer och praktik: exemplet Skärgårdssmak. (Cu/So)
- Arvidsson L. 2011. Från mål till måltid: Implementeringen av det politiska målet om 25 procent ekologisk mat i offentlig sektor år 2010– en fallstudie kring skolmaten i Växjö. (Ku)

Sociologi

- Ljungberg C. 2001. Bra mat och dåliga varor - om förtroendefulla relationer och oroliga reaktioner på livsmedelsmarknaden. (So/Ku)

- Bildtgård T. 2002. Hur maten blev en risk: Medicinens bidrag till regleringen av det svenska ätandet. (So/Cu)
- Carson M. 2004. From Common Market to Social Europe? : Paradigm Shift and Institutional Change in European Union Policy on Food, Asbestos & Chemicals, and Gender Equality. (Ku)
- Nyberg M. 2009. Mycket mat, men lite måltider - En studie av arbetsplatsen som måltidsarena. (So(Ku))
- Anving T. 2012. Måltidens paradoxer. Om klass och kön i vardagens familjepraktiker. (So)
- Löfmarck E. 2014. Den hand som föder dig. En studie av risk, mat och moderskap i Sverige och Polen. (So/Cu)

Pedagogik

- Svederberg E. 1997. Tänkande bakom val och användning av livsmedel: faktorer som medverkar till eller utgör hinder för förändring av matvanor i hälsofrämjande riktning. (Cu/So)
- Stjerna ML. 2007. Föreställningar om mat och ätande: Risk, kropp, identitet och den "ifrågasatta" maten i vår tid. (So/Cu)
-

Företagsekonomi

- Östlund J. 2003. What's Eating the Eater? Perspectives on the Everyday Anxiety of Food Consumption in Late Modernity. (Ku/So)
- Molander S. 2011. Mat, kärlek och metapraktik. En studie i vardagsmiddagskonsumtion bland ensamstående mödrar. (So)
- Yngfalk C. 2012. The constitution of consumption: food labelling and the politics of consumerism. (Ku)

Nationalekonomi

- Thunström L. 2008. Food consumption, paternalism and economic policy. (Ku)

Temaforskning

- Wibeck V. 2002. Genmat i fokus : Analyser av fokusgruppssamtal om genförändrade livsmedel (Tema Kommunikation)
- Lee J. 2009. The market hall revisited : Cultures of consumption in urban food retail during the long twentieth century (Tema Kultur)
- Gullberg E. 2004. Det välnärda barnet : Föreställningar och politik i skolmåltidens historia (Tema Barn)

Kostvetenskap och hushållsvetenskap (inkluderande idrottsvetenskap där mat studerats)

- Jonsäll A. 2000. Sensory quality of pork : Influences of rearing system, feed, genotype, and sex. (Se)
- Åberg H. 2000. Sustainable waste management in households - from international policy to everyday practise. Experiences from two Swedish field studies. (Hu/Ku)
- Larsson C. 2001. Young vegetarians and omnivores. Dietary habits and other health-related aspects. (Ko)
- Andersson J. 2002. Older women and food. Dietary intake and meals in self-managing and disabled Swedish females living at home. (Ko)

- Mattsson Sydner Y. 2002. Den maktlösa måltiden. (So)
- Sepp H. 2002. Pre-school Children's Food Habits and Meal Situation: Factors Influencing the Dietary Intake at Pre-school in a Swedish Municipality. (Ko/So)
- Berg C. 2002. Influences on schoolchildren's dietary selection: focus on fat and fibre at breakfast. (Ko)
- Hagfors L. 2003. A Mediterranean dietary intervention study of patients with rheumatoid arthritis. (Ko/C)
- Kihlberg I. 2004. Sensory Quality and Consumer Perception of Wheat Bread : Towards Sustainable Production and Consumption. Effects of Farming System, Year, Technology, Information and Values. (Se)
- Pettersson M. 2007. Att genuszappa på säker eller minerad mark : hem- och konsumentkunskap ur ett könsperspektiv. (So/Hu)
- Öhlund I. 2008. Health implications of dietary intake in infancy and early childhood. (Ko/C)
- Olsson C. 2008. Celiac disease in Swedish children and adolescents. Variations in Incidence and Essentials of Gluten-free Eating with a Youth Perspective. (Ko/So)
- Adolfsson P. 2010. Food related activities and food intake in everyday life among people with intellectual disabilities. (So/Ko)
- Prell H. 2010. Promoting dietary change. Intervening in school and recognizing health messages in commercials. (Ku/So)
- Bäcklund C. 2010. Promoting physical activity among overweight and obese children. Effects of a family-based lifestyle intervention on physical activity and metabolic markers. (Ko/C)
- Post A. 2011. Nordic stakeholders and sustainable catering. (Ku)
- Rydén P. 2011. Towards an understanding of the barriers to and facilitators of dietary change. (Ko/So)
- Waling M. 2011. Dietary and metabolic effects of a 2-year lifestyle intervention on overweight and obese children. (Ko/C)
- Simunaiemi A-M. 2011. Consuming and communicating fruit and vegetables: a nation-wide food survey and analysis of blogs among Swedish adults. (Ku/Ko)
- Parinder A. 2012. Ungdomars matval – erfarenheter, visioner och miljöargument i eget hushåll. (So)
- Persson Osowski C. 2012. The Swedish School as a Public Meal. (So/Ko)
- Höijer K. 2013. Contested food. The construction of home and consumer studies as a cultural space. (So)
- Pettersson S. 2013. Nutrition in Olympic Combat Sports. Elite athletes' dietary intake, hydration status and experiences of weight regulation. (Ko/C/So)
- Kautto E. 2014. Is it the gluten-free diet that matters the most?: Food, gender and celiac disease. (Ko/So)
- Olafsdottir S. 2014. Television and food in the lives of young children. (Ku/Ko)

Måltidskunskap

- Jonsson IM. 2004. Family meal experiences: perspectives on practical knowledge, learning and culture. (So)
- Nygren T. 2004. Sensory evaluation and consumer preference of wine and food combinations : influences of tasting techniques. (Se)
- Ahlgren MK. 2004. Ready meal consumption - when, where, why and by whom? (Ku/Se)

- Herdenstam A. 2004. Sinnesupplevelsens estetik: vinprovaren, i gränslandet mellan konsten och vetenskapen. (Se)
- Hansen K. 2005. Restaurant meal experiences from customers' perspectives : a grounded theory approach. (Se/Ku)
- Tellström R. 2006. The construction of food and meal culture for political and commercial ends : EU-summits, rural businesses and World Exhibitions. (Cu/So)
- Prim M. 2007. Ready meals from the consumers' perspective : attitudes, beliefs, contexts and appropriateness. (Se/Ku)
- Rapp E. 2008. Sensory, attitudinal, and contextual aspects of the meal: health implications and connections with risk factors for coronary heart disease and obesity. (Se/Ko/C)
- Swahn J. 2011. If I can taste it, I want it... : sensory marketing in grocery retail stores. (Se/Ku)
- Walter U. 2011. Drivers of customers' service experiences: a customer perspective on co-creation of restaurant services, focusing on interactions, processes and activities. (Ku)

Folhälso- och vårdvetenskap/omvårdnadsvetenskap

- Gustafsson K. 2002. Meals and food in older women. Health perceptions, eating habits and food management. (So/Ko)
- Magnusson M. 2004. Consumer Perception of Organic and Genetically Modified Foods: Health and Environmental Considerations. (Ku/So)
- Lammes E. 2007. Nutrition, energy metabolism and body composition in the frail elderly. (Ko/C)
- Salletti A. 2007. Nutritional status and mealtime experiences in elderly care recipients. (C/Ko/So)
- Zandian M. 2009. You are what you eat: Decelerated eating may protect from obesity and eating disorders. (C/Ko)
- Medin J. 2010. Eating situations among women and men post-stroke. (Ko/C/So)
- Westerberg Jacobsson J. 2010. Wish to be thinner: Development and prediction of disturbed eating: a longitudinal study of Swedish girls and young women. (Ko/C)
- Ioakeimidis I. 2011. Eating, chewing and the mind. (C/Ko)
- Johansson L. 2013. Foodwork and meals in everyday life among persons with dementia and their partners. (So/C)
- Pajalic Z. 2013. Matdistribution till äldre hemmaboende ur flera perspektiv. (So/C)
- Kugelberg S. 2013. Public health nutrition in Europe: workforce development and policy change. (Ku/Ko)
- Söderberg L. 2013. Nutritional status among older people: Risk factors and consequences of malnutrition. (C/Ko)
- Adamsson V. 2013. A healthy Nordic diet and cardiometabolic risk factors: Intervention studies with special emphasis on plasma lipoproteins. (C/Ko)

Nutrition (Medicin eller motsvarande ex. Biologi) (här finns fler avhandlingar som skulle kunna ingå, ex. om näringsämnen enbart på cellnivå men dessa har utelämnats i denna inventering).

- Rapp-Kesek D. 2007. Nutrition in Elderly patients undergoing cardiac surgery. (C/Ko)

- Orrevall Y. 2008. Nutritional support among cancer patients enrolled in palliative home care services. (C/Ko)
- Koocheck A. 2008. Elderly Iranians in Sweden. The impact of migration on risk factors for cardiovascular disease. (C/Ko)
- Huus K. 2009. Weight gain in children: possible relation to the development of diabetes.(C/Ko)
- Strandberg L. 2009. Interactions between nutrition, obesity and the immune system. .(C/Ko)
- Wallin Carlquist N. 2010. Foodborne Virulence: Staphylococcus aureus Enterotoxins A and D..(C/Ko)
- Pattersson E. 2010. Dietary intakes of Swedish children and adolescents. (C/Ko)
- Rosén L. 2011. Metabolic properties of rye products. Focusing on insulinaemia, glycaemic profile and appetite regulation in healthy subjects. (C/Ko)
- Andersson U. 2011.Exploring food concepts for prevention of type 2 diabetes. (C/Ko)
- Carlsson M. 2011. Nutritional status, body composition and physical activity among older people living in residential care facilities. (C/Ko)
- Hallström L. 2011. Breakfast habits among European adolescents: The healthy lifestyle in Europe by nutrition in adolescence (HELENA) .(C/Ko)
- Nilsson LM. 2012. Sami lifestyle and health: epidemiological studies from northern Sweden.(C/Ko)
- Bertz F. 2012. Diet and/or exercise treatment for weight loss in overweight and obese women after childbirth. .(C/Ko)
- Gunnerud U. 2013. Metabolic impact of certain dietary proteins and/or amino acids – Glycaemic and hormonal responses to carbohydrate meals in healthy subjects.(C/Ko)
- Al-Emrani F. 2013. Socioeconomic patterns of overweight and obesity in Scania, Sweden. .(C/Ko)